

DOI: http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_PED.2025.011

dr hab. Violetta Kopińska, profesorka UMK

Instytut Nauk Pedagogicznych, Wydział Filozofii i Nauk Społecznych

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0002-5255-9995

e-mail: violetta.kopinska@umk.pl

dr Dagna Dejna, adiunktka

Instytut Nauk Pedagogicznych, Wydział Filozofii i Nauk Społecznych

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0003-0722-1992

e-mail: dagnadejna@umk.pl

dr Katarzyna Wasilewska-Ostrowska, adiunktka

Instytut Nauk Pedagogicznych, Wydział Filozofii i Nauk Społecznych

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0001-5308-7718

e-mail: katwas@umk.pl

KOBIETY NA TORUŃSKIEJ PEDAGOGICE.

ANALIZA ZATRUDNIENIA I AWANSÓW

NAUKOWYCH W LATACH 1945–2006

W KONTEKŚCIE NIERÓWNOŚCI PŁCIOWYCH

**Women in the Field of Educational Sciences in Toruń.
Analysis of Employment and Scientific Advancement
in the Years 1945–2006 in the Context
of Gender Inequality**

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza zatrudniania i awansów naukowych kobiet pracujących na toruńskiej pedagogice od jej powstania aż do 2006 roku. W artykule tym zaprezentowano specyfikę pracy kobiet na uczelniach, a zwłaszcza trudności, jakie jej towarzyszą. Ukazany został także rys historyczny i funkcjonowanie tej dyscypliny na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, które podzielono na pięć okresów: od Katedry Pedagogiki do Instytutu Pedagogiki i Psychologii; w stronę Instytutu Pedagogiki; dynamiczny rozwój ku samodzielności – idea powstania nowego wydziału skupiającego przedstawicieli nauk pedagogicznych; Wydział Nauk Pedagogicznych; ponownie Instytut Nauk Pedagogicznych, mieszczący się w strukturze organizacyjnej Wydziału Filozofii i Nauk Społecznych. Badania obejmowały trzy pierwsze etapy. Wykorzystana w nich została metoda *desk research*, a główne pytania badawcze brzmiały: Jak zmieniała się liczba zatrudnionych kobiet w porównaniu do mężczyzn w poszczególnych okresach funkcjonowania toruńskiej pedagogiki w latach 1945–2006? Jak wyglądała dynamika awansowania naukowego kobiet w porównaniu do mężczyzn w poszczególnych okresach funkcjonowania toruńskiej pedagogiki w latach 1945–2006? Uzyskane dane zostały skategoryzowane i podzielone na dane statystyczne związane ze strukturą zatrudnienia i dane dotyczące historii toruńskiej pedagogiki. W dalszej części przedstawiono wyniki badań oraz wnioski. Z dokonanych analiz obejmujących bardzo sfeminizowaną dyscyplinę, jaką jest pedagogika, wyłania się obraz nierówności płciowych w obrębie zatrudniania kobiet i mężczyzn oraz ich awansów naukowych.

Słowa kluczowe: pedagogika, kobiety w nauce, nierówności płciowe, awans naukowy

Abstract

The aim of this article is to analyze the employment and academic advancement of women working at Nicolaus Copernicus University in Toruń in the field of educational sciences, from its inception until 2006. This article presents the specificity of women's work at universities, especially the difficulties accompanying it. It also presents a historical outline and the functioning of this field at the University, which is divided into five periods: from the Department of Pedagogy to the Institute of Pedagogy and Psychology; towards the Institute of Pedagogy;

dynamic development towards independence – the idea of establishing a new faculty bringing together representatives of educational sciences; the Faculty of Educational Sciences; again the Institute of Educational Sciences located in the organizational structure of the Faculty of Philosophy and Social Sciences. The research covered the first three stages. The desk research method was used in them, and the main research questions were: How did the number of employed women change in comparison to men in the individual periods of functioning of Toruń educational sciences in the years 1945–2006? What was the dynamics of women's scientific advancement compared to men's in the individual periods of Toruń educational sciences in the years 1945–2006? The data obtained were categorized and divided into statistical data related to the employment structure and data regarding the history of Toruń educational sciences. The research results and conclusions are presented in the following section. The analyses conducted covering the highly feminized field of pedagogy reveal a picture of gender inequalities in the employment of women and men and their scientific advancement.

Key words: educational sciences, women in science, gender inequalities, scientific advancement

Wprowadzenie

W Polsce na początku XX wieku kobiety uzyskały nie tylko prawa wyborcze, ale także możliwość studiowania na większości uczelni (por. Dadej 2022). Dla przykładu w latach 1910–1911 kobiety stanowiły 11,8% studentów, w roku 1921/1922 – 23,2%, a 1931/1932 – 28%. Był to bardzo duży odsetek, biorąc pod uwagę inne państwa europejskie (za: Kolbuszewska 2018, s. 120). W okresie międzywojennym wiele kobiet uczęszczało do szkół średnich i przystępowało do matury, jednak na tym ich edukacja często się kończyła. Te natomiast, które decydowały się na studia, częściej niż mężczyźni je przerywały. W połowie lat 30. studia ukończyło 1745 kobiet i 4373 mężczyzn, przy czym kobiety wyraźnie dominowały na kierunkach humanistycznych (w tym samym czasie dyplom z tego obszaru otrzymały 633 kobiety i 357 mężczyzn). Zdecydowanie mniej było też kobiet wśród osób doktoranckich – w latach 20. kobiety stanowiły niemal 22%, a dekadę później ok. 32% (tamże, s. 121–123).

Co istotne, uzyskanie stopnia naukowego doktora nie było gwarantem zatrudnienia na uczelni. Jeśli tak już się zdarzyło, to zwykle kobiety otrzymywały najniższe stanowiska (asystentki) i pracowały bardzo krótko (ok. 2–3 lata). Ich praca łączyła się za to z niskimi zarobkami i jednocześnie wysokimi oczekiwaniami. Wyższe stanowiska na uniwersytetach kobiety obejmowały dopiero po 1945 roku (tamże, s. 123–133). Po drugiej wojnie światowej zaczęła wzrastać liczba studentów, w tym kobiet, a wykształcenie wyższe zaczęło być uznawane za wartość (Siemieńska 2001, s. 47). W latach 80. kobiety stanowiły już ponad połowę wszystkich przyjętych na uczelnie. Mężczyzn było mniej, gdyż ukończenie studiów nie wiązało się z wyższym wynagrodzeniem w zakładach pracy (w porównaniu z osobami, które edukację ukończyły na niższych szczeblach), poza tym studia zajmowały kilka lat. Kobiętom zaś praca umysłowa odpowiadała, najczęściej wybierały kierunki, które – co zostało podkreślone powyżej – już były sfeminizowane (tamże, s. 47). Liczba pracowniczek naukowych też stale rosła, choć nie tak gwałtownie, jak liczba studentek. W 1970 roku w skali całego kraju wśród wszystkich doktorantów kobiet było 35,5%, a 15 lat później – 29% (tamże, s. 48). Jeśli zaś chodzi o kadrę akademicką, to odsetek kobiet wynosił: w latach 1970/1971 – 30,7%, 1980/1981 – 35,1%, 1990/1991 – 37%, 1999/2000 – 38,4%, a w 2011 roku osiągnął 44% (tamże, s. 47; Młodożeniec, Knapieńska 2013, s. 47). Najmniej było kobiet na stanowisku profesora (1970/1971 – 8,6%, 1980/1981 – 11,2%, 1990/1991 – 15,1%, 1999/2000 – 18,4%) (Siemieńska 2001, s. 47). Pierwszą rektorką została prof. Maria J. Radomska, która sprawowała tę funkcję w latach 1981–1987 w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (Młodożeniec, Knapieńska 2013, s. 47).

Ważny jest fakt, że po transformacji ustrojowej nastąpiły pewne zmiany polegające na tym, że kobiety zaczęły wybierać inne formy studiów niż tylko stacjonarne, a także decydowały się na uczelnie w mniejszych miejscowościach. Tym zaś, co znacząco zmieniło się na korzyść kobiet, była coraz większa akceptacja społeczna ich pracy w szkolnictwie wyższym, co pozwalało na wykorzystanie tkwiącego w nich kapitału edukacyjnego (Siemieńska 2001, s. 48–50). Jednakże niełatwo było kobietom odnosić sukcesy w karierze naukowej, gdyż zależało to od wielu czynników. A jak to było w przypadku kobiet-akademiczek

zatrudnionych na powstałym po wojnie Uniwersytecie Mikołaja Kopernika? A w szczególności: Jak to wyglądało w przypadku toruńskich pedagogów?

Celem analiz, których wyniki prezentujemy w niniejszym artykule, jest opis zmian w zakresie zatrudnienia kobiet na toruńskiej pedagogice w latach 1945–2006 oraz uchwycenie dynamiki w zakresie ich awansów naukowych. Pisząc o toruńskiej pedagogice, mamy na myśli jednostki organizacyjne funkcjonujące w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, które powiązane były z pedagogiką, począwszy od powstałej po wojnie Katedry Pedagogiki po funkcjonowanie Instytutu Pedagogiki aż do roku 2006.

Nasze analizy są częścią projektu „Badaczki Toruńskiej Pedagogiki” realizowanego w Instytucie Nauk Pedagogicznych na Wydziale Filozofii i Nauk Społecznych UMK w Toruniu, w którym jednym z celów naukowych jest rozpoznanie dynamiki i specyfiki karier zawodowych i naukowych kobiet zatrudnionych na toruńskiej pedagogice od roku 1945 do chwili obecnej.

Prezentowany artykuł rozpoczynamy od nakreślenia specyfiki karier naukowych kobiet, wskazując m.in. na zasadnicze bariery oraz opisywane w literaturze zjawiska związane z funkcjonowaniem kobiet na uczelniach. Następnie przedstawiamy krótko historię toruńskiej pedagogiki. Na tej bazie prezentujemy metodologię badań oraz przedstawiamy wyniki przeprowadzonych dotychczas analiz, a także konstruujemy wnioski.

Kobiety w polskiej nauce

Mimo że sytuacja współczesnych akademikzek zmieniała się zarówno w zakresie zatrudnienia, jak i awansów naukowych, to jednak wciąż widoczne są nierówności w tym zakresie. Główną rolą przypisywaną kobiecie jest macierzyństwo. To powoduje, że pojawiają się różne dylematy: być dobrym rodzicem – matką, a być naukowczynią (por. Krause 2023). Część kobiet z tego powodu rezygnuje z bycia matką, a nawet żoną czy partnerką, bo „praca naukowa nie lubi konkurencji zajęć wynikających z podjęcia przez kobiety roli małżeńskiej czy rodzicielskiej” (Sulik 2010, s. 51). „Kulturowe schematy roli społecznej wyznaczające

inne miejsce reprezentantom płci biologicznej w przestrzeni publicznej (mężczyzna jako decydent, człowiek sukcesu) i prywatnej (kobieta jako matka i żona), choć obecnie stają się mniej rygorystyczne, wciąż pozostają utrwalane w procesie socjalizacji, wychowania i edukacji przez różne środowiska” (cyt. za: Zaworska-Nikoniuk 2019, s. 86–87). Kobiety także dzisiaj może być trudniej rozwijać karierę naukową niż mężczyznom. Poza łączeniem macierzyństwa z wymogami narzucenymi przez uniwersytety (publikacje, badania, konferencje) zmagamy się z zasłonością historyczną (dominującą rolą mężczyzn na uczelniach w przeszłości) (tamże, s. 87). Źródłem nierówności płci w nauce jest jednak więcej. Marek Młodożeniec i Anna Knapińska (2013) wskazują na pewne zjawiska związane z funkcjonowaniem kobiet na uczelniach. Pierwszym jest tzw. szklany sufit, czyli niewidoczne bariery utrudniające zdobycie kolejnych stopni czy tytułów naukowych. Drugie to zjawisko „lepkiej podłogi”, polegające na tym, że kobiety przypisuje się do profesji cieszących się mniejszym uznaniem społecznym i słabiej wynagradzanych, dotyczy to także zadań, jakich się podejmują (w uczelniach kobiety częściej zajmują się prowadzeniem dydaktyki niż badań naukowych – „przykleja” się je do pewnych funkcji). Kolejnym jest „dziurawy rurociąg/magiczne pudełko do znikania”, odnoszące się do kobiet o wysokich kompetencjach i kwalifikacjach, rezygnujących z kariery naukowej. Naukowszynie „wyciekają/znikają” z uczelni, ale tylko na pozór, bo później odnajdują się w pracy w innych obszarach, często powiązanych z nauką, gdzie mogą liczyć na wyższe zarobki i prestiż. Kolejne zjawisko to tzw. syndrom królowej pszczoł, wedle którego kobiety obejmując wysokie stanowiska, nie pomagają innym kobietom w rozwoju, koncentrują się na swojej pracy, nie wykorzystując możliwości zmian systemu i wsparcia młodszych koleżanek. Nierówność może też wynikać z koedukacji, gdzie system przewidywał inne programy edukacyjne dla chłopców i dziewcząt. To sprawiło, że kierunki studiów były wybierane i nadal są zależnie od płci, przy czym kobiety decydują się na te specjalności, które mają niższe poważanie społeczne. Co więcej, jeśli mężczyźni kończą studia, które są zwykle sfeminizowane, to jako absolwenci lepiej odnajdują się na rynku pracy – szybciej znajdują zatrudnienie i zajmują wysokie stanowiska. Innym źródłem nierówności jest gettoizacja, która oznacza, że kobiety

wybijają kierunki studiów uznawane za mniej znaczące dla społeczeństwa w porównaniu z tymi wybieranymi przez mężczyzn (prawo, medycyna). Ponadto jeśli kobiety decydują się na zawody „przypisane” mężczyznom, to także mogą spotkać się z oczekiwaniem, by decydowały się na określoną specjalność/specjalizację bardziej „kobiecą” (np. na studiach medycznych kobiety częściej wybierają pediatrię niż chirurgię). Następną przeszkodą to asymilacja – kobiety funkcjonujące w świecie nauki zdominowanym przez mężczyzn przejmują ich normy i wartości. Są też progi czy trudności z dostaniem się na określone studia przez kobiety już na etapie wstępnym, rekrutacji. Można jeszcze wskazać na czynniki psychiczne, występujące u naukowczyń, tj. lęk przed sukcesem i obawa przed niedocenieniem (Sulik 2010, s. 51–52).

W badaniach prowadzonych przez Lucynę Kopciewicz i zespół¹, w których brały udział pracowniczki naukowe, legitymujące się co najmniej stopniem doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, ujawniły się różne sposoby definiowania przez nie swej roli naukowczynie. Pierwsza związana jest z indywidualnymi dyspozycjami poznawczymi, potrzebą odkrywania nowych rzeczy i ich analizowania (tutaj dla kobiet ważniejsze były ich zasoby niż uczelnia, na której pracowały). Po drugie, badane stawiały na swoje podstawowe obowiązki, czyli publikowanie, prowadzenie badań. W trzeciej definicji pojawił się obraz kobiety, która samotnie i wytrwale wykonuje pracę naukową. Tak więc tylko w pierwszym przypadku praca kojarzona była z przyjemnością i dawała satysfakcję, w pozostałych ujęciach traktowana była przez pryzmat wymagań i oczekiwań pracodawcy (Kopciewicz 2011, s. 59–60). W badaniach tych kobiety opisywały też, w jakim momencie życia zdecydowały się na pozostanie na uczelni i podjęcie kariery naukowej. W świetle ich narracji najczęściej działo się to na etapie pisania pracy doktorskiej i jej obrony, rzadziej pojawiały się osoby, które zaznaczały, że już podczas studiów miały takie plany (tamże, s. 60). Badane kobiety podkreślały także, że pisanie pracy doktorskiej wiązało się z wyrzeczeniami (zwłaszcza odnosiły to do rodziny) i dlatego

¹ Zespół badawczy składał się z następujących osób: Anna Budzisz, Agnieszka Karwat, Martyna Klaus, Agnieszka Mudlaff, Aleksandra Purzycka, Alina Rykaczewska, Olga Śnieżko, Magdalena Tomiak.

musiały stosować różne strategie, które pozwoliły im odnieść sukces. Autorzy badania podzielili je na trzy grupy:

- a) kobiety, które miały akceptację bliskich, którzy je wspierali w dążeniu do celu i często też wyręczali w obowiązkach (były pod czasową „ochroną” rodziny);
- b) kobiety, które doświadczały dylematów odnoszących się do pracy zawodowej i rodziny (trudno było pogodzić oba obowiązki, co w konsekwencji powodowało większe przeciążenie i poczucie mniejszego zaangażowania w obie te sfery);
- c) kobiety, które potrafiły łączyć dwie sfery życia (przenosiły pracę do domu); najczęściej jednak na temat tego sposobu radzenia sobie wypowiadały się kobiety nieposiadające dzieci (tamże, s. 61–63).

Większość badanych zaznaczała, że trudno jest kobietom funkcjonować w nauce, nawet w dyscyplinie, jaką jest zdominowana przez kobiety pedagogika, co związane jest „z samą kompozycją pola, a zwłaszcza z monopolizacją władzy przez mężczyzn. Monopolizacja władzy w męskich rękach powoduje, iż kobiety zaczynają funkcjonować w tym polu jako grupa mniejszościowa, której pierwszym zadaniem jest pokonanie uprzedzeń i stereotypów na swój temat, a kolejnym – poszukiwanie uznania mężczyzn związanych z władzą. To drugie zadanie skazuje kobiety na podejmowanie strategii działania opartych na rywalizacji o męską przychylność i kuratelę, a tym samym nie sprzyja strategiom wywrotowym lub solidarnościowym (budowaniu alternatywnych sieci wsparcia, sojuszy itp.)” (tamże, s. 65). Zdaniem badanych karierom nie sprzyja również zbyt duże oczekiwanie przełożonych na zdobywanie kolejnych stopni i tytułów, co powoduje, że ich praca łączy się z dużą presją, a spełnienie wymogów nie daje w rezultacie oczekiwanej (i prawdziwej) naukowej autonomii (tamże, s. 66).

Ciekawe modele karier naukowych kobiet wyróżniła natomiast, na podstawie swoich badań, Monika Sulik. Podzieliła je według następującej typologii:

- kariera naukowa przez przypadek lub zbieg okoliczności – realizacja celów zależy od czynników zewnętrznych, leżących poza nimi (kobiety nie łączą więc sukcesu ze swoimi cechami, potencjałem czy pracą);

- kariera naukowa jako kontynuacja drogi intelektualnej – naukowczynie są świadome własnych zdolności, a nauka jest dla nich swoistą pasją, której poświęcały swój czas od niemal dzieciństwa;
- kariera naukowa jako zadośćuczynienie – badane traktują naukę jako rekompensatę za niespełnione inne cele i marzenia;
- kariera naukowa jako istotny warunek realizacji własnej pasji – ten typ odnosi się do kobiet, które odczuwają konieczność osiągnięcia sukcesu w nauce, zdobywania kolejnych szczebli w karierze naukowej, traktując to jako kluczowy czynnik przyczyniający się do ich dalszego rozwoju zawodowego;
- kariera naukowa przy okazji prowadzonej działalności dydaktycznej – tym, co daje kobietom największą satysfakcję, jest nauczanie, pracę badawczą odbierają jako obowiązek, by utrzymać swoje stanowisko;
- kariera naukowa jako odskocznia/ucieczka od problemów – praca staje się sposobem, by oddalić, choć na chwilę, piętrzące się wokół trudności, daje przestrzeń, by móc zapomnieć o kryzysach doświadczanych w życiu (Sulik 2010, s. 170–177).

Współcześnie uczelnie wyższe są prezentowane jako: „świat egalitarny (w kwestiach władzy) i androginiczny (w kwestiach *genderowego* zróżnicowania). [...] Kultury organizacyjne rozmaitych instytucji istnieją albo w oparciu o założenie, że mężczyźni i kobiety bardzo różnią się od siebie, albo zawdzięczają swój byt bagatelizowaniu różnic między płciami i promowaniu przekonania o płciowej neutralności, czy wręcz obojętności i braku znaczenia płci w środowisku pracy” (Kopciwicz 2011, s. 55). Istotne jest jednak, aby w tym miejscu zaznaczyć, że w obecnej chwili praca kobiet różni się znacząco od pracy mężczyzn, naukowczynie nadal rzadziej obejmują stanowiska kierownicze, częściej za to zajmują się pracą dydaktyczną (Młodożeniec, Knapińska 2013, s. 50). Marek Kwiek na podstawie analizy literatury, głównie zagranicznej, doszukał się jeszcze innych dysproporcji w świecie nauki w odniesieniu do kobiet:

- a) mniej publikują i prowadzą mniejszą ilość badań (bardziej angażują się w proces kształcenia);
- b) mniej angażują się w mobilność, w tym międzynarodową;

- c) mniej współpracują badawczo i mają węższe sieci współpracy;
- d) rzadziej cytują same siebie;
- e) rzadziej publikują samodzielnie;
- f) mają mniejsze granty i rzadziej je otrzymują;
- g) mogą liczyć na mniejsze uznanie za wieloautorskie publikacje;
- h) rzadziej są cytowane;
- i) mniej interesują się obszarami szeroko pojętej technologii;
- j) mają niższe zarobki i rzadziej umowę na stałe (Kwiek 2022, s. 134–137).

Zdaniem tego autora przedstawione dane świadczą o tym, że „mężczyźni mogą akumulować korzyści, a kobiety – akumulować straty” (tamże, s. 134). Z kolei Aleksandra Derra w jednym z artykułów przywołała postać amerykańskiej badaczki Ruth Hubbard (pierwszej profesorki na Uniwersytecie Harvarda), która laboratoria, gdzie pracowała, porównała do domostw, w których rządzą „starsi mężczyźni, a zamieszkują je kobiety i młodszy mężczyźni. Profesorowie ustalają zasady, przydzielają obowiązki, przyznają zasługi, rozdają pochwały, kobiety zaś pomagają mężczyznom, nie awansując na wyższe stanowiska. Czasami któraś z kobiet staje się figurą «matki-żony» w laboratorium, najczęściej jednak jest ona techniczką, sekretarką lub badaczką, która usunęła się w cień” (Derra 2016, s. 203). Tymczasem uniwersytety muszą dbać o równość szans (płci), gdyż nie jest to wyłącznie „kwestią różnorodności i sprawiedliwości społecznej, ale także warunkiem wstępnym do osiągnięcia celów trwałego wzrostu gospodarczego, zatrudnienia, konkurencyjności i spójności społecznej” (cyt. za: Dziedziczak-Foltyn 2010, s. 88).

Organizacyjna wędrówka toruńskiej pedagogiki – kontekst historyczny

O historii toruńskiej pedagogiki nie sposób pisać bez chociażby wzmianki o początkach większej, nadrzędnej struktury i idei. Rok 1945 to rok na wskroś przełomowy; już zaledwie w kilka dni po wyzwoleniu Torunia spod okupacji niemieckiej, w lutym 1945 roku dr Henryk Świątkowski, wojewoda pomorski, wyszedł z inicjatywą powołania uczelni

wyższej w Toruniu. Inicjatywa ta natychmiast uzyskała szerokie poparcie społeczne. Tak zrodziła się idea powstania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, w ramach którego prof. Kazimierz Sośnicki powołał do życia Katedrę Pedagogiki.

Całością prac przygotowawczych zmierzających do utworzenia Uniwersytetu kierował specjalnie wyłoniony komitet organizacyjny pod kierownictwem H. Świątkowskiego. Największą aktywność przejawiali jednak członkowie Komisji Wykonawczej: przybyły z Wilna dr Stefan Burhardt, dyrektor tamtejszej Państwowej Biblioteki im. Wróblewskich, Emil Ogłóza, kierownik toruńskiego Oddziału Polskiego Związku Zachodniego, i Józef Mossakowski, absolwent historii Uniwersytetu Warszawskiego.

Pomimo dużych problemów o charakterze lokalowym, materialnym i kadrowym zapisy na studia zaczęły się 3 października 1945, a pierwsze wykłady – 24 listopada roku, natomiast uroczysta inauguracja pierwszego roku akademickiego odbyła się 5 stycznia 1946 roku. W Uniwersytecie działało wówczas 76 katedr, które zatrudniały 60 samodzielnych i 69 pomocniczych pracowników nauki. Przyjęto około 1600 studentów (Bełkot, Nemere-Czachowska 1999, s. 13). Pierwszym rektorem Uniwersytetu został profesor Ludwik Kolankowski. Jak dotąd żadna kobieta nie pełniła funkcji Rektora UMK.

Obecnie Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu współpracuje z wieloma ośrodkami badawczymi na całym świecie i jest członkiem licznych międzynarodowych organizacji akademickich. Jest jednym z najważniejszych ośrodków naukowych i edukacyjnych w Polsce. Cieszący się międzynarodowym uznaniem Uniwersytet dysponuje nowoczesną infrastrukturą, w tym wydziałami, laboratoriami badawczymi, bibliotekami, Centrum Nowoczesnych Technologii i Centrum Sportowym. UMK kształci rocznie tysiące studentów, oferując szeroką gamę kierunków, od studiów licencjackich po szkoły doktorskie. Uczelnia jest również silnie związana z Toruniem, który dzięki jej obecności stał się ważnym centrum naukowym, kulturalnym i technologicznym.

Naturalna i intuicyjna do opisu historii toruńskiej pedagogiki wydaje się oś czasu, na której wyodrębniono pięć zasadniczych okresów:

- I okres: od Katedry Pedagogiki do Instytutu Pedagogiki i Psychologii (1945–1976);
- II okres: w stronę Instytutu Pedagogiki (1976–1991);

- III okres: dynamiczny rozwój ku samodzielności; idea powstania nowego wydziału skupiającego przedstawicieli nauk pedagogicznych (1991–2007);
- IV okres: Wydział Nauk Pedagogicznych (2007–2019);
- V okres: ponownie Instytut Nauk Pedagogicznych, funkcjonujący w ramach struktury organizacyjnej Wydziału Filozofii i Nauk Społecznych (2019 – do chwili obecnej).

Wszystkie te okresy miały swoją dynamikę i inne siły napędowe, swój koloryt i swój czas. Wspólnym mianownikiem był rozwój, bo to troska o rozwój dyscypliny zwykle odgrywała kluczową rolę. Przeobrażeniom organizacyjnym, naukowym i kadrowym środowiska toruńskiej pedagogiki towarzyszyły zmiany społeczne, kulturowe i geopolityczne, co również silnie odciskało swoje piętno. Nasza obecna akademicka codzienność ukształtowana została przez przeszłość, która w niniejszym fragmencie tego opracowania zostanie skrótowo zrekonstruowana.

Choć badania prezentowane w tym artykule koncentrują na trzech pierwszych okresach (analizy dotyczące kolejnych okresów trwają), to w tej części odnosimy się skrótowo do wszystkich etapów rozwojowych jednostki.

Okres pierwszy: od Katedry Pedagogiki do Instytutu Pedagogiki i Psychologii (1945–1976)

Historia pedagogiki na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu zaczęła się w 1945 roku. Wówczas powstał m.in. Wydział Humanistyczny UMK. Wtedy też kierownictwo Katedry Pedagogiki, funkcjonującej w ramach Wydziału, objął nazywany ojcem toruńskiej pedagogiki prof. Kazimierz Sośnicki, a asystentami w Katedrze zostali mgr Kazimierz Moroz i mgr Stefan Wołoszyn. Początkowo Katedra kształciła tylko magistrów, a już od roku akademickiego 1951/1952 przygotowywała studentów wszystkich kierunków do pracy pedagogicznej. Po prof. K. Sośnickim Katedrę Pedagogiki obejmowali kolejno: Ludwik Bandura, Feliks Korniszewski i Bolesław Pleśniarski. W latach 1971–1972 powołano do życia studia niestacjonarne, których pierwszą kierowniczką została dr hab. Maria Lipowska. Od roku akademickiego

1973/1974 zajęcia z przedmiotów takich jak pedagogika i psychologia objęły wszystkich studentów kierunków nauczycielskich na UMK (Falkowska, Grabowska-Pieńkosz, Wałęga, <https://www.pedagogika.umk.pl/instytut/historia-instytutu/>).

Katedra Pedagogiki istniała od 1945 do 1976 roku. Jej struktura odpowiadała wymaganiom pedagogiki lokowanej w obrębie nauk filozoficznych (inaczej niż teraz, kiedy pedagogikę lokuje się w ramach nauk społecznych). Pierwszy kierownik Katedry Pedagogiki, prof. K. Sośnicki, uznawany był i jest za uczonego o wielkim autorytecie naukowym. Wyróżniał się wśród współczesnych pedagogów swoistością postawy badawczej i kierunkiem zainteresowań teoretycznych. Zarówno prace naukowe i badawcze, jak i styl uprawiania dydaktyki akademickiej były prześiknięte treściami filozoficznymi; w badaniach naukowych posługiwał się metodą analizy filozoficznej (Nalaskowski, Szulakiewicz 2009, s. 14). Od roku 1973 systematycznie zwiększała się oferta w zakresie kształcenia na kierunku Pedagogika.

Okres drugi: w stronę Instytutu Pedagogiki (1976–1991)

W 1976 roku Katedrę Pedagogiki przekształcono w Instytut Pedagogiki i Psychologii. W takiej strukturze toruńska pedagogika funkcjonowała do 1991 roku. Do 1978 roku Instytutem kierował prof. dr hab. B. Pleśniarski, następnie, do 1983 roku, dr hab. Stanisław Kawula, dr hab. Jerzy Danielewicz do 1987 roku, a w latach 1987–1991 funkcję dyrektora pełnił dr hab. Zdzisław Dąbrowski. W latach funkcjonowania Instytutu Pedagogiki i Psychologii dzięki staraniom prof. dr. hab. Zbigniewa Kwiecińskiego powstał Zakład Pedagogiki Społecznej, a także Zakład Kształcenia Ustawicznego, który był z kolei dziełem dr hab. Elżbiety Zawackiej (patriotki, teoretyczki kształcenia na odległość, odznaczonej w 1995 roku Orderem Orła Białego za bohaterską działalność konspiracyjną). Wykłady, ćwiczenia i seminaria odbywały się w Collegium Maius, a od roku 1987 w pawilonach przy ul. Gagarina 5 oraz przy ul. Szosa Okrężna 56 w Toruniu (Falkowska, Grabowska-Pieńkosz, Wałęga, <https://www.pedagogika.umk.pl/instytut/historia-instytutu/>).

Okres działalności Instytutu Pedagogiki i Psychologii można określić jako czas naukowego odrodzenia. Subdyscypliną wyróżniającą się rozwojem w skali kraju była pedagogika społeczna, stopniowo wzrastała ranga psychologii, pomyślnie zaczęła się też rozwijać pedagogika specjalna (Nalaskowski, Szulakiewicz 2009, s. 16–17).

Okres trzeci: dynamiczny rozwój ku samodzielności; idea powstania nowego wydziału skupiającego przedstawicieli nauk pedagogicznych (1991–2007)

Dopiero w latach 90. XX wieku Instytut Pedagogiki i Psychologii przekształcił się w Instytut Pedagogiki. Jego dyrektorem został prof. dr hab. Roman Schulz. Od roku 1996 funkcję dyrektora pełnił z kolei prof. Aleksander Nalaskowski. Lata 90. to przede wszystkim okres niezwykle dynamicznego rozwoju kadry naukowej i organizacji jednostki. W roku 1994 z Instytutu Pedagogiki wyodrębniono Wyższe Zawodowe Studium Pedagogiczne. Była to samodzielna jednostka organizacyjna działająca na Wydziale Humanistycznym; prowadziła trzyletnie zawodowe studia pedagogiczne o kilku specjalnościach. W ramach poszczególnych specjalności działały w Studium dzienne i zaoczne magisterskie studia uzupełniające. W roku 2005 Wyższe Zawodowe Studium Pedagogiczne rozwiązano, a jego pracownicy oraz studenci włączeni zostali do społeczności Instytutu Pedagogiki (Nalaskowski, Szulakiewicz 2009, s. 52).

Okres czwarty: Wydział Nauk Pedagogicznych (2007–2019)

Znaczący i niespotykany w tamtym okresie rozwój kadry naukowej i dydaktycznej oraz zaplecza organizacyjnego jednostki sprawił, że Senat Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 28 listopada 2006 roku podjął uchwałę, na mocy której został powołany nowy, piętnasty wydział – Wydział Nauk Pedagogicznych. Powstał on z przekształcenia Instytutu Pedagogiki, funkcjonującego wtedy w strukturze organizacyjnej Wydziału Humanistycznego. Nowy wydział rozpoczął uroczystą swoją działalność 1 września 2007 roku. Starania całej kadry oraz

administracji nowej jednostki zaowocowały również tym, że w toku realizacji procesu dydaktycznego, zgodnie z ustawą – Prawo o szkolnictwie wyższym, włączeni zostali także studenci studiów doktoranckich. W sumie w roku akademickim 2007/2008 na studiach III stopnia studiowało 23 studentów (tamże). Pierwszym dziekanem nowego wydziału był prof. dr hab. A. Nalaskowski, a kolejnym (przez dwie kadencje) dr hab. Piotr Petrykowski, prof. UMK.

Okres piąty: ponownie Instytut Nauk Pedagogicznych; funkcjonujący w ramach struktury organizacyjnej Wydziału Filozofii i Nauk Społecznych (2019 – do chwili obecnej)

W 2019 roku, na mocy zarządzenia JM Rektora UMK nr 124 z 16 września 2019 roku w sprawie utworzenia instytutów i katedr wchodzących w skład poszczególnych wydziałów na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, wprowadzono nową strukturę organizacyjną wydziałów. Wydział Nauk Pedagogicznych, jako jedyny z dotychczas funkcjonujących wydziałów, przestał istnieć. Nowa struktura i nowa rzeczywistość z powrotem przekształciła Wydział w Instytut Nauk Pedagogicznych, który został częścią Wydziału Filozofii i Nauk Społecznych. Na stanowisko dziekana został powołany dr hab. Radosław Sojak, prof. UMK. W latach 2019–2024 Dyrektorem Instytutu oraz Przewodniczącym Rady Dyscypliny Naukowej Pedagogika był prof. dr hab. Krzysztof Rubacha. W kolejnej kadencji (2024–2028) dziekanem WFiNS został dr hab. Krzysztof Pietrowicz, prof. UMK, a Dyrektorką i Przewodniczącą Rady Dyscypliny Naukowej Pedagogika – dr hab. Violetta Kopińska, prof. UMK.

Metodologia badań

Pytania badawcze

Jak wskazałyśmy we wprowadzeniu, celem analiz, których wyniki prezentujemy w niniejszym artykule, jest opis zmian w zakresie zatrudnienia kobiet na toruńskiej pedagogice w latach 1945–2006 oraz

uchwycenie dynamiki w zakresie ich awansów naukowych. W związku z tym sformułowaliśmy dwa główne pytania badawcze:

1. Jak zmieniała się liczba zatrudnionych kobiet w porównaniu do mężczyzn w poszczególnych okresach funkcjonowania toruńskiej pedagogiki w latach 1945–2006?
2. Jak wyglądała dynamika awansowania naukowego kobiet w porównaniu do mężczyzn w poszczególnych okresach funkcjonowania toruńskiej pedagogiki w latach 1945–2006?

Pisząc o okresach funkcjonowania toruńskiej pedagogiki, mamy na myśli wspomniane okresy wyznaczone zmianami organizacyjnymi jednostki, czyli: Katedra Pedagogiki (1945–1976), Instytut Pedagogiki i Psychologii (1976–1990²), Instytut Pedagogiki (1991–2006).

Na podstawie podanych wyżej głównych pytań badawczych skonstruowaliśmy następujące pytania szczegółowe:

Jaka liczba kobiet i mężczyzn była zatrudniona w Katedrze Pedagogiki (1945–1976), Instytucie Pedagogiki i Psychologii (1976–1990) oraz w Instytucie Pedagogiki (1991–2006) w poszczególnych latach funkcjonowania tych jednostek? Jaka liczba kobiet i mężczyzn z poszczególnymi stopniami zawodowymi, naukowymi i tytułami była zatrudniona w tych okresach? Jaka liczba kobiet w porównaniu do mężczyzn awansowała naukowo we wskazanych przedziałach czasowych? Jaki był okres ich zatrudnienia przed osiągnięciem kolejnego stopnia awansu naukowego?

Metody i materiał badawczy

W badaniach została wykorzystana metoda *desk research* (badania dokumentowe), która polega na przeszukiwaniu, analizie i interpretacji dostępnych materiałów źródłowych (w naszym przypadku – doku-

² Instytut Pedagogiki i Psychologii istniał do 1991 roku, kiedy to przekształcił się w Instytut Pedagogiki. Ze względu jednak na fakt, że Składy Osobowe UMK z tego okresu (które były jednym z podstawowych źródeł zbierania danych) dotyczyły lat kalendarzowych, a nie akademickich, do analizy przyjęto rozłączne zakresy lat, czyli dla Instytutu Pedagogiki i Psychologii do 1990 roku, a dla Instytutu Pedagogiki dla okresu 1991–2006.

mentujących historię toruńskiej pedagogiki). Analiza źródeł wtórnych pozwala na zbadanie istniejących dokumentów, publikacji, raportów i źródeł archiwalnych dotyczących poruszanej problematyki (Rubacha 2008, s. 123).

Pojęcie *desk research* stało się na tyle powszechne, że czasami jest wręcz nadużywane, mylnie sprowadzane tylko do przeszukiwania zasobów internetowych. Dlatego warto doprecyzować jego definicję. *Desk research*, nazywane „badaniem zza biurka”, opiera się na korzystaniu z danych zastanych (wtórnych), realizowane jest już właściwie już podczas przeglądu literatury (Makowska 2013, s. 82). Przegląd literatury przedmiotu stanowi zwykle pierwszy krok – jak w przypadku opisywanych w tym opracowaniu badań. Kolejne kroki polegają na analizie i ocenie innych źródeł danych; w tym przypadku danych archiwalnych, bibliometrycznych, statystycznych i innych.

Desk research to więc jedna z podstawowych metod pozyskiwania danych w badaniach naukowych, szczególnie w naukach społecznych. Polega na analizie już istniejących danych, które często (choć nie zawsze) zostały zebrane i opracowane przez innych badaczy prowadzących analizy dokumentów i źródeł oraz zbierających wspomnienia i wywiady, jednostki administracyjne (tu: dziekanaty i sekretariaty wydziału oraz instytutu), a także inne instytucje uczelniane (biblioteki, archiwum). Istnieje wiele różnych metod pozyskiwania danych w ramach *desk research*, zależnie od celu badań i rodzaju źródeł. Sięgnęliśmy po niektóre z nich, uwzględniając ograniczenia płynące z charakteru danych i samych źródeł oraz ograniczenia warsztatowe (brak doświadczenia w prowadzeniu badań w schemacie badań historycznych).

Dane zostały skategoryzowane i podzielone w następujący sposób:

1. Dane dotyczące struktury zatrudnienia w jednostkach organizacyjnych toruńskiej pedagogiki – źródła: składy osobowe UMK (wymienione szczegółowo w bibliografii), dokumenty archiwum UMK i archiwów administracji Wydziału Filozofii i Nauk Społecznych UMK, w tym: teczki osobowe, protokoły posiedzeń komisji wydziałowych i instytutowych, protokoły zdawczo-odbiorcze postępowań doktorskich i habilitacyjnych, listy obecności na posiedzeniach i zebraniach komisji, sprawozdania z posiedzeń i zebrania, dane z Działu Spraw Pracowniczych zebrane i opracowane

na naszą prośbę³, Wykaz przewodów doktorskich z zakresu pedagogiki i psychologii na UMK w Toruniu (oprac. A. Wójtowicz), Baza Wiedza Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Baza Ludzie Nauki, naukowe publikacje jubileuszowe (wymienione w bibliografii).

2. Dane dotyczące historii toruńskiej pedagogiki; źródła: publikacje naukowe z rodzimego środowiska (toruńska pedagogika nie do-czekała się dotychczas opisów innych niż te „z wewnątrz” struk-tury (wymienione w bibliografii).

W celu zebrania danych przeszukiwałyśmy zgromadzone źródła, poszukując informacji o pracowniczkach i pracownikach toruńskiej pe-dagogiki. Wśród danych przedstawionych w tym artykule interesowały nas przede wszystkich lata zatrudnienia danej osoby oraz stopnie (za-wodowe, naukowe) i tytuły. Dane zostały zakodowane i umieszczone w bazie przygotowanej w programie PS IMAGO, co pozwoliło w dal-szej kolejności na sprawne ich zestawianie, wybieranie, analizowanie i podsumowywanie.

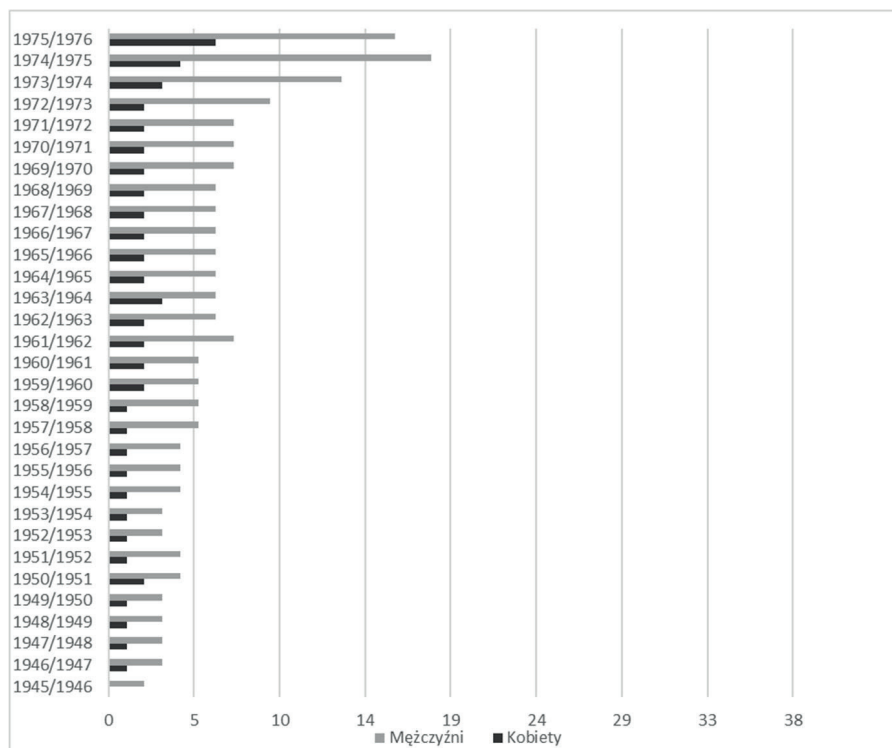
Wyniki analiz

Katedra Pedagogiki 1945–1976

Pierwszą kobietą pracującą w Katedrze Pedagogiki na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika była Maria Lipowska. Zatrudniona została od roku akademickiego 1946/1947 jeszcze jako studentka. Umożliwiały to obo-wiązujące wówczas przepisy (Kolbuszewska 2020). Od roku akademic-kiego 1950/1951 figuruje w składach osobowych Uczelni ze stopniem magistra i do roku 1958/1959 wykazywana jest jako jedyna kobieta, z wyjątkiem roku akademickiego 1950/1951, w którym w składach oso-bowych przez rok widnieje jeszcze jedna osoba – mgr Jadwiga Teliczek. Po 13 latach od zatrudnienia pierwszej kobiety, w roku akademickim

³ Wykorzystanie wszystkich źródeł zebranych z pomocą uniwersyteckiej ad-ministracji odbywa się za zgodą inspektora danych osobowych UMK.

1959/1960 w Katedrze zaczęła pracować druga – mgr Helena Kubińska. I znów obie kobiety były jedynymi pracowniczkami przez kolejnych 14 lat do roku akademickiego 1972/1973 (wyjątek stanowi rok akademicki 1963/1964, w którym pracowała również mgr Maria Paluszkiewicz). W kolejnym roku do Katedry dołączyła mgr Danuta Pazio. W roku akademickim 1974/1975 w Katedrze została zatrudniona mgr Halina Żuchowicz, a w 1975/1976 dr hab. Elżbieta Zawacka i mgr Teresa Wróblewska.

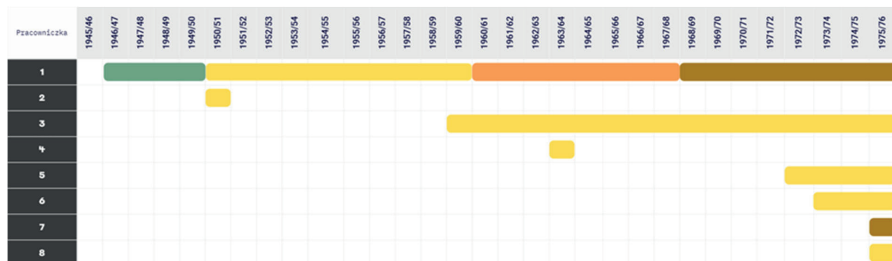
Wykres 1. Liczba kobiet i mężczyzn zatrudnionych w Katedrze Pedagogiki w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika od roku 1945 do roku akademickiego 1975/1976

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych z materiałów, o których mowa w sekcji *Metodologia badań*.

Wykres 1 pokazuje liczbę kobiet i mężczyzn zatrudnionych w Katedrze Pedagogiki. Jak z niego wynika, w okresie, w którym M. Lipowska była jedyną kobietą zatrudnioną w Katedrze, czyli do roku 1958/1959, liczba mężczyzn wahała się między trzy a cztery, by w latach 1957/1958 i 1958/1959 dojść do pięciu. W kolejnym 14-letnim okresie, w którym obok M. Lipowskiej zatrudniona była H. Kubińska, liczba zatrudnionych mężczyzn wzrosła do dziewięciu. Zatrudnieniu kolejnych czterech kobiet w następnych trzech latach towarzyszyło zatrudnienie siedmiu mężczyzn. Dynamika wzrostu zatrudnienia mężczyzn była zatem większa niż w przypadku kobiet.

Jak w tym okresie wyglądała sytuacja, jeśli chodzi o stopnie i tytuły naukowe? M. Lipowska, jak wspomniano wyżej, zatrudniona została jako studentka. Od roku akademickiego 1950/1951 figuruje w składach osobowych Uczelni ze stopniem magistra. Po 10 latach, w roku 1960, obroniła doktorat, a po kolejnych dziewięciu zdobyła habilitację. Wszystkie pozostałe kobiety pracujące w tym czasie, oprócz E. Zawackiej, zatrudnionej już z habilitacją, były magistrami. Dynamikę awansu naukowego kobiet z tego okresu przedstawia wykres 2.

Trudno porównywać dynamikę awansowania kobiet i mężczyzn ze względu na niewielką liczbę pracowniczek. Natomiast faktem jest, że w przypadku kobiet awans naukowy można dostrzec jedynie w przypadku M. Lipowskiej. Inaczej to wygląda w przypadku zatrudnionych w tym czasie mężczyzn. W analizowanym okresie można wskazać 13 pracowników zdobywających kolejne stopnie naukowe. Co prawda dynamika ich osiągnięcia jest różna, ale warto zauważyć, że tylko jedna osoba pracująca w Katedrze przez dłuższy czas (9 lat) pozostawała na stanowisku magistra. Inni mężczyźni, o ile nie były to zatrudnienia krótkie (na 1–2 lata) lub nowe (osoby zatrudnione w końcowej fazie funkcjonowania Katedry), osiągnęli kolejne stopnie awansu naukowego.

Legenda:

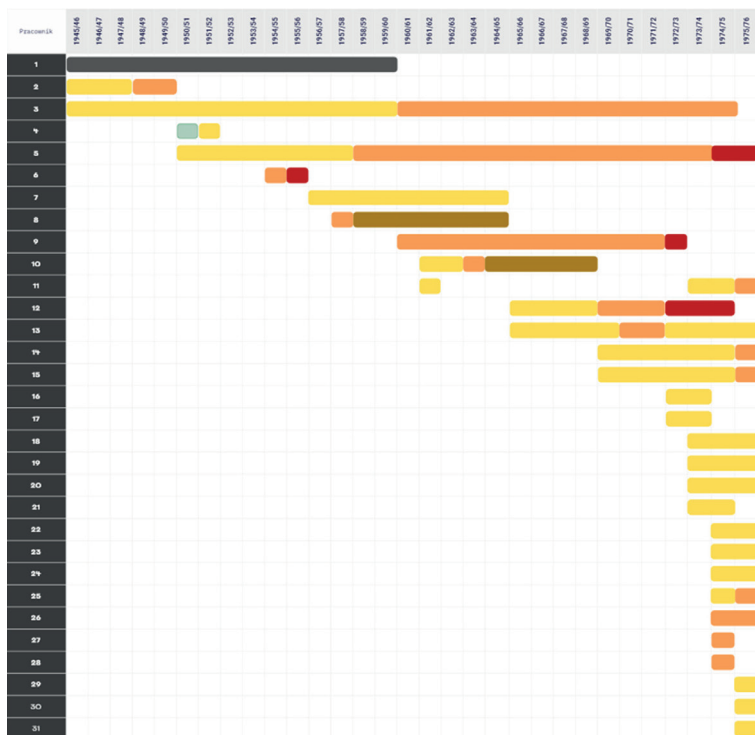
Bez przypisanego stopnia
 mgr
 dr
 dr hab.

Wykres 2. Stopnie naukowe kobiet zatrudnionych w Katedrze Pedagogiki UMK z podziałem na lata

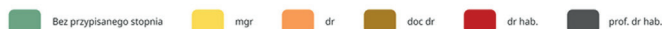
Legenda:

Oznaczenia pracowniczek: 1. Maria Lipowska; 2. Jadwiga Teliczek; 3. Helena Kubińska; 4. Maria Paluszkiewicz; 5. Danuta Pazio; 6. Halina Żuchowicz; 7. Elżbieta Zawacka; 8. Teresa Wróblewska

Źródło: jak w wykresie 1.

Legenda:

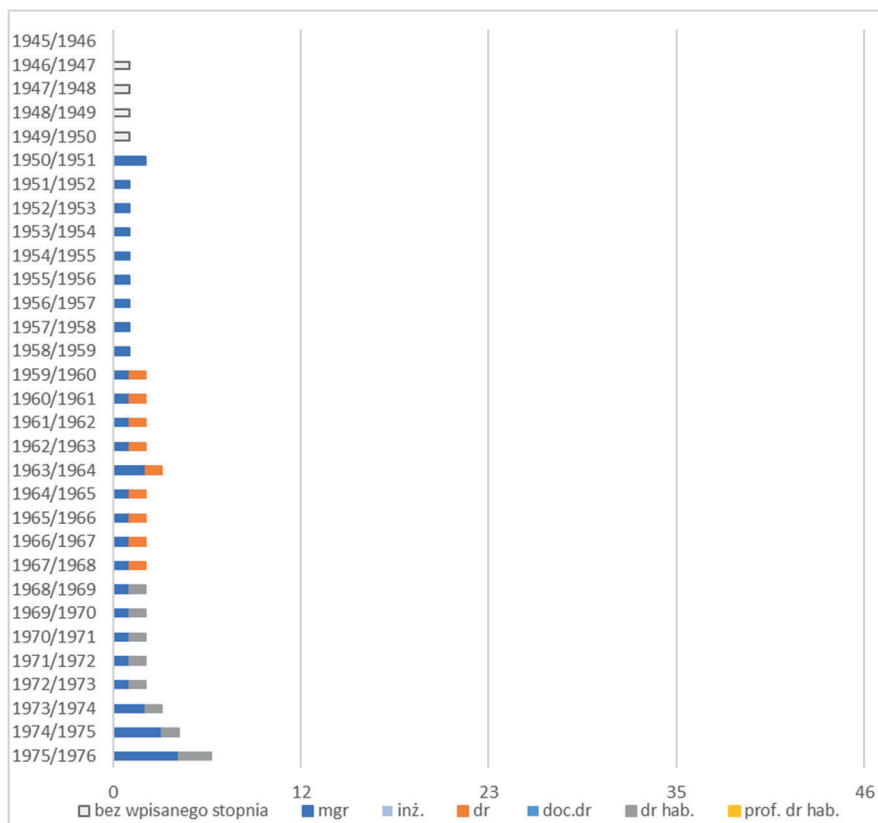
Wykres 3. Stopnie naukowe mężczyzn zatrudnionych w katedrze Pedagogiki UMK z podziałem na lata

Legenda:

Oznaczenia pracowników: 1. Kazimierz Sośnicki; 2. Stefan Wołoszyn; 3. Kazimierz Moroz; 4. Paweł Dąbrowski; 5. Bolesław Pleśniarski; 6. Stanisław Gerstman; 7. Henryk Góra; 8. Ludwik Bandura; 9. Stanisław Nowaczyk; 10. Feliks Korniszewski; 11. Stanisław Nałaskowski; 12. Zbigniew Kwieciński; 13. Stanisław Kawula; 14. Jerzy Materne; 15. Leszek Kożuchowski; 16. Wiesław Theiss; 17. Wacław Bielecki; 18. Andrzej Olubiński; 19. Jan Lachowicz; 20. Mieczysław Gałaś; 21. Ryszard Borowicz; 22. Tadeusz Zdrenka; 23. Paweł Klimaszyk; 24. Eugeniusz Paruzel; 25. Czesław Kosakowski; 26. Zdzisław Dąbrowski; 27. Włodzimierz Kazimierz Winclawski; 28. Ryszard Więckowski; 29. Andrzej Płukis; 30. Antoni Styp-Rekowski; 31. Jan Kłosowski.

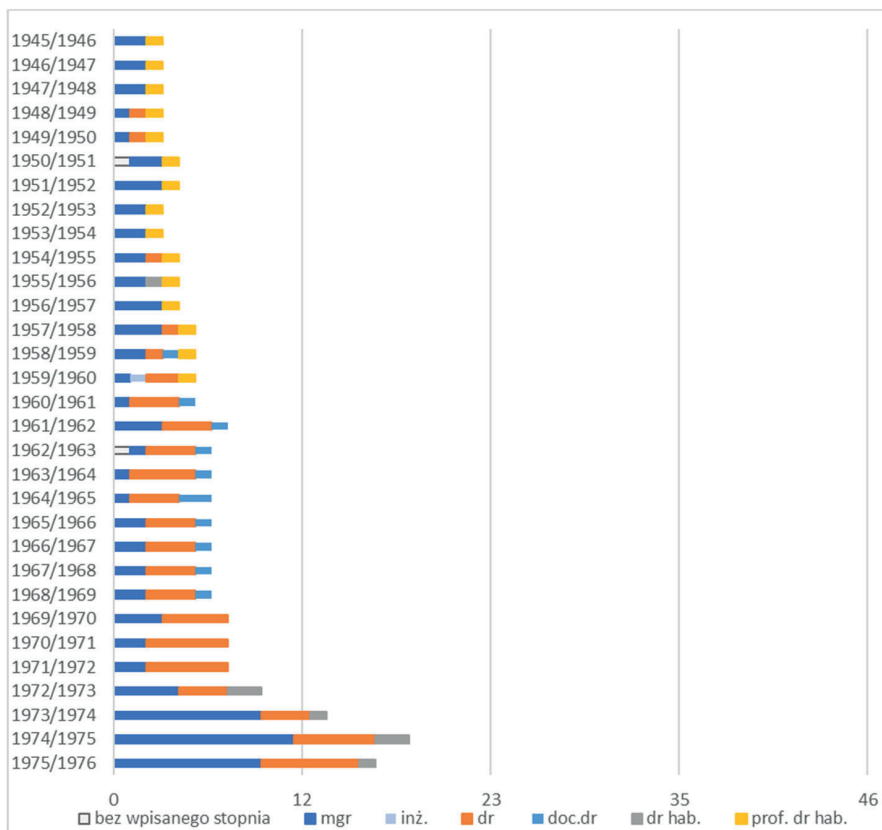
Źródło: jak w wykresie 1.

Porównanie danych z wykresów 4 i 5 pokazuje nie tylko wyraźną różnicę w liczbie kobiet i mężczyzn zatrudnionych w Katedrze Pedagogiki w analizowanym okresie, ale także w liczbie kobiet i mężczyzn posiadających określone stopnie i tytuły naukowe. Do roku 1958/1959 włącznie nie było w Katedrze kobiet ze stopniem wyższym niż magister. Doktorka i doktorka habilitowana widoczna na wykresie 4 to właśnie wspomniana wcześniej M. Lipowska.

Wykres 4. Liczba kobiet z poszczególnymi stopniami w okresie funkcjonowania Katedry Pedagogiki od roku akademickiego 1945/1946 do roku akademickiego 1975/1976

Źródło: jak w wykresie 1.

Wykres 5. Liczba mężczyzn z poszczególnymi stopniami/tytułami w okresie funkcjonowania Katedry Pedagogiki od roku akademickiego 1945/1946 do roku akademickiego 1975/1976

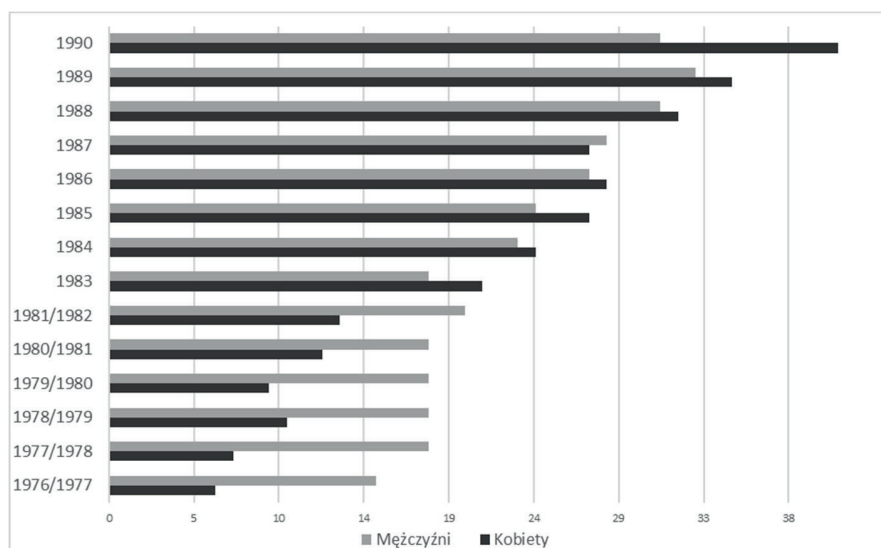
Źródło: jak w wykresie 1.

Inaczej wyglądała sytuacja w przypadku mężczyzn. Oprócz założyciela Katedry prof. K. Sośnickiego po upływie początkowego okresu, od około 1960 roku wyraźnie widać przyrastającą liczbę pracowników zarówno ze stopniem magistra, jak i doktora, ale pojawiają się także docenci⁴ i doktorzy habilitowani.

Instytut Pedagogiki i Psychologii 1976–1990

W kolejnym okresie funkcjonowania toruńskiej pedagogiki, po utworzeniu Instytutu Pedagogiki i Psychologii, liczba osób zatrudnionych zaczęła rosnąć. Do roku akademickiego 1981/1982 kobiet było wciąż mniej niż mężczyzn, ale już w kolejnym roku sytuacja się odwróciła i od roku 1983 do końca funkcjonowania Instytutu Pedagogiki i Psychologii ten trend się utrzymał z wyjątkiem roku 1987 (wykres 6).

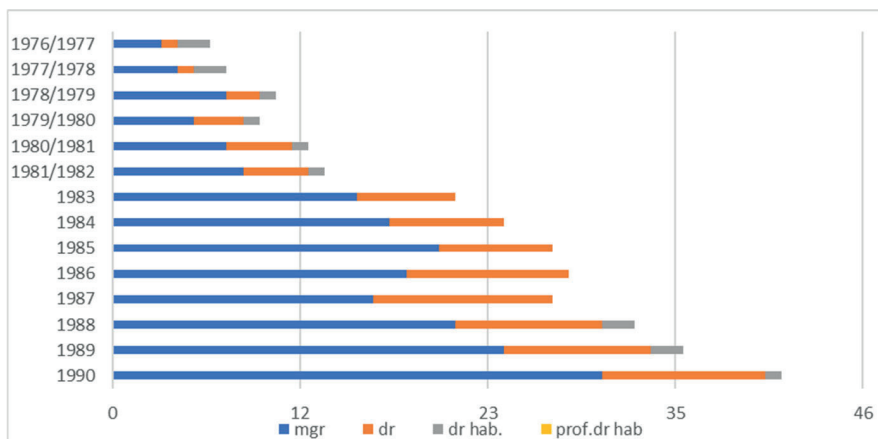
⁴ Tytuł docenta był przyznawany w Polsce w latach 1920–1965 osobom, które posiadały stopień doktora i były po habilitacji (wyjątek stanowiły lata 1951–1958). Było to też stanowisko, które przyznawano osobom mającym stopień docenta (do 1965), a później doktora habilitowanego, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/docent;3893354.html>.

Wykres 6. Liczba kobiet i mężczyzn zatrudnionych w Instytucie Pedagogiki i Psychologii w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika od roku akademickiego 1976/1977 do 1990

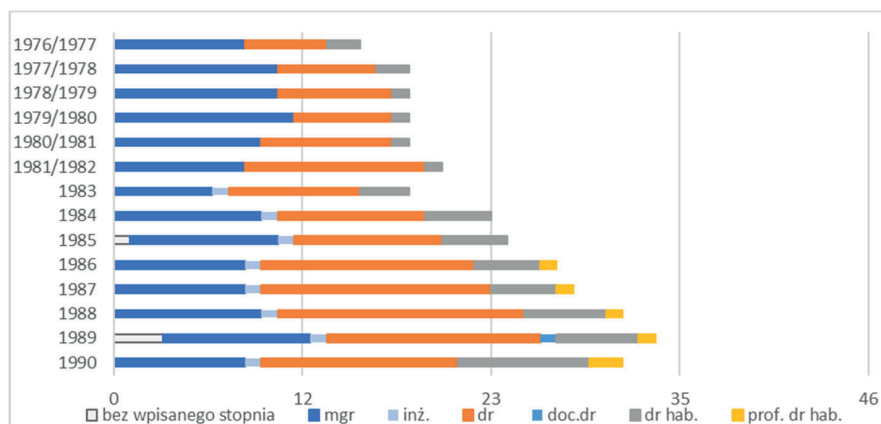
Źródło: jak w wykresie 1.

Porównanie wykresów 7 i 8 pokazuje różnicę między liczbą kobiet i mężczyzn z poszczególnymi stopniami i tytułami.

Wykres 7. Liczba kobiet z poszczególnymi stopniami w okresie funkcjonowania Instytutu Pedagogiki i Psychologii

Źródło: jak w wykresie 1.

Wykres 8. Liczba mężczyzn z poszczególnymi stopniami/tytułami w okresie funkcjonowania Instytutu Pedagogiki i Psychologii (1976–1990)

Źródło: jak w wykresie 1.

Szczególnie widoczna na tych wykresach jest dynamicznie wzrastająca, zwłaszcza od 1983 roku, liczba kobiet ze stopniem magistra (od trzech w roku akademickim 1976/1977 do 30 w 1990) przy niewiele zmieniającej się liczbie mężczyzn – magistrów (ośmiu w roku akademickim 1976/1977 i tyleż samo w roku 1990). Przy tym w pierwszych czterech latach funkcjonowania Instytutu mężczyzn magistrów było znacznie więcej niż kobiet (zwykle o ponad 100%), w roku 1981/1982 liczba się wyrównała, by diametralnie zmienić się w roku 1983 i utrzymywać przewagę liczby kobiet w stosunku do mężczyzn od ponaddwukrotnej do blisko czterokrotnej w roku 1990.

Nieco inne są wnioski z analizy liczby osób ze stopniem doktora zatrudnionych w omawianym okresie w Instytucie Pedagogiki i Psychologii. Chociaż 13-letni indeks dynamiki przyrostu liczby kobiet ze stopniem doktora (10,02) jest znacznie większy niż w przypadku mężczyzn (2,43), to w każdym z analizowanych lat liczba mężczyzn ze stopniem doktora jest większa niż liczba kobiet legitymujących się tym samym stopniem. W pierwszych sześciu latach są to wartości kilkukrotnie większe, od roku 1983 są to wartości tylko nieco większe (o dwie–trzy osoby), choć warto wyróżnić rok 1988, w którym różnica między liczbą kobiet i mężczyzn ze stopniem doktora jest spora – w Instytucie pracuje wówczas 15 doktorów i dziewięć doktorek.

Jeśli chodzi o doktorki pracujące w tym okresie w Instytucie Pedagogiki i Psychologii, to mamy tu do czynienia z dwoma przypadkami:

- Kobiety, które w momencie zatrudnienia legitymują się już stopniem doktora:
 - dr Wacława Świątek zatrudniona od roku 1978/1979,
 - dr Barbara Kamińska zatrudniona od roku akademickiego 1980/1981,
 - dr Halina Brzoza zatrudniona w 1983,
 - dr Maria Górniewicz zatrudniona w 1983 roku,
 - dr Zofia Włodowska zatrudniona w roku 1983,
 - dr Urszula Szutkowska zatrudniona w roku 1986.
- Kobiety, które zdobywają kolejny stopień awansu naukowego, będąc wcześniej zatrudnionymi w Instytucie:
 - dr Halina Żuchowicz ze stopniem doktora od roku akademickiego 1979/1980,

- dr Jadwiga Jastrząb – od 1986 roku,
- dr Małgorzata Olubińska-Kowalik – od 1986 roku,
- dr Maria Marta Urlińska – od 1987 roku,
- dr Anna Gasiul od 1990 roku.

Czas pracy do uzyskania stopnia doktora w przypadku kobiet wynosił w tym okresie od trzech do siedmiu lat (mediana 5), z tym że możliwe jest to do wskazania tylko w przypadku karier naukowych tych pięciu kobiet wymienionych wyżej, ponieważ tylko one uzyskały stopień doktora, pracując w Instytucie. Jeśli chodzi o mężczyzn, w badanym okresie można wyróżnić 10 takich karier, które łączą się z awansem naukowym z magistra na doktora. Czas pracy do uzyskania stopnia doktora w przypadku mężczyzn wynosił od dwu do ośmiu lat (mediana 6).

Jeśli chodzi natomiast o osoby ze stopniem doktora habilitowanego, analiza pokazuje, że zarówno indeks dynamiki przyrostu liczby kobiet w okresie 13-letnim, jak i porównanie z liczbą mężczyzn rok do roku wypadają na niekorzyść kobiet. Co ciekawe, w pierwszych sześciu latach liczby te są identyczne. W Instytucie wciąż pracowała dr hab. M. Lipowska (do roku akademickiego 1981/1982 włącznie) oraz dr hab. E. Zawacka (do roku akademickiego 1977/1978 włącznie), dr hab. S. Kawula (do roku akademickiego 1981/1982 włącznie) oraz dr hab. B. Pleśniarski (do roku akademickiego 1977/1978 włącznie). Sytuacja zmieniła się w 1983 roku, w którym zaczęła rosnać liczba mężczyzn ze stopniem doktora habilitowanego, by w roku 1990 osiągnąć wartość osiem. W przypadku kobiet natomiast przez kolejnych pięć lat nie było ani jednej kobiety ze stopniem doktor habilitowanej, w roku 1988 i 1989 pracowały dwie – dr hab. T. Wróblewska (habilitacja w roku 1988) oraz nowo zatrudniona dr hab. Mirosława Żurawska, a w roku 1990 jedna – dr hab. M. Żurawska. Warto podkreślić, że dr hab. T. Wróblewska była jedyną kobietą, która w analizowanym okresie osiągnęła stopień doktor habilitowanej, po 12 latach pracy ze stopniem doktora. W przypadku mężczyzn można wskazać siedem takich karier, przy czym okres wcześniejszej pracy w Instytucie ze stopniem doktora był w ich przypadku znacznie krótszy, bo wynosił między trzy a osiem lat (mediana 7).

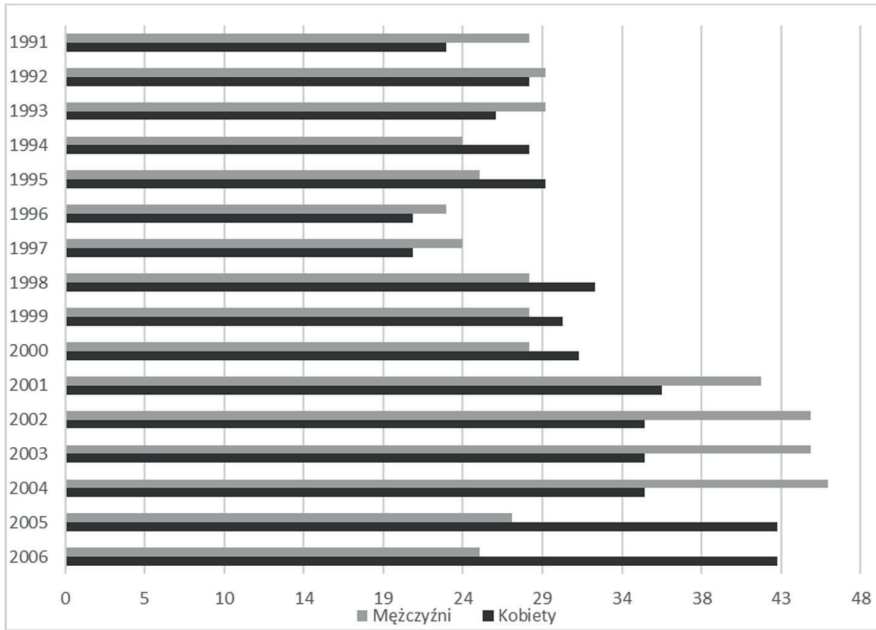
Osoby z tytułem profesora pojawiły się w Instytucie Pedagogiki i Psychologii w 1986 roku. W ciągu kolejnych czterech lat była to jedna osoba – prof. dr hab. Jerzy Danielewicz, w roku 1990 pojawiła się

kolejna – prof. dr hab. Zbigniew Kwieciński. W tym okresie nie było kobiet legitymujących się tym tytułem.

Reasumując, wzrost zatrudnienia kobiet, a nawet przewaga liczby kobiet w stosunku do liczby mężczyzn, która notowana jest od 1983 roku, oznaczała przede wszystkim przyrost liczby kobiet z najniższym stopniem. Stopniowo zwiększała się także liczba doktorek, ale mimo że kobiet było nominalnie więcej niż mężczyzn, to doktorek w tym okresie było mniej niż doktorów. Poza tym doktorzy habilitowani w ogóle „zniknęły” na cztery lata wraz z odejściem na emeryturę dr hab. M. Lipowskiej, by „powrócić” następnie do liczby jednej–dwu po habilitacji T. Wróblewskiej i zatrudnieniu M. Żurawskiej. W analizowanym okresie żadna z zatrudnionych kobiet nie uzyskała tytułu profesorki.

Instytut Pedagogiki 1991–2006

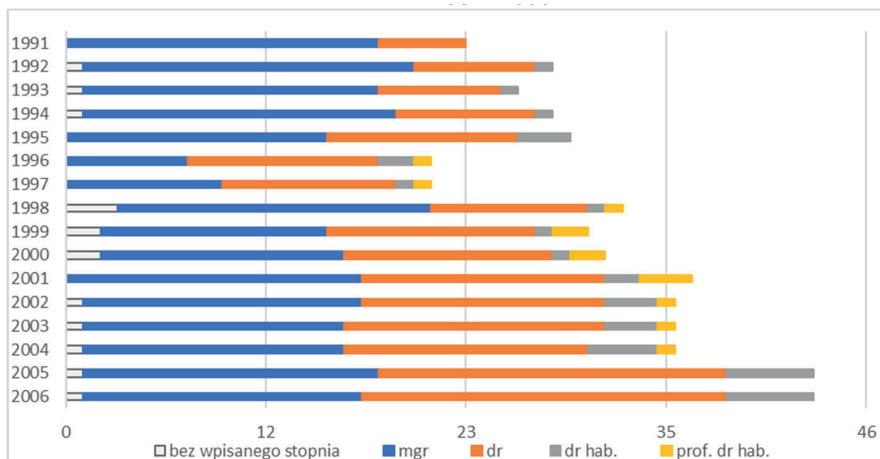
Na początku lat 90. ogólna liczba osób zatrudnionych w Instytucie Pedagogiki spadła w stosunku do liczby z końcowego okresu funkcjonowania Instytutu Pedagogiki i Psychologii i do połowy lat 90. utrzymywała się na poziomie pięćdziesięciu kilku pracowników. W latach 1996–1997 liczba ta spadła poniżej 50, by potem znowu wzrosnąć. Największą liczbę pracowników Instytutu odnotowano w latach 2002–2004 – 80–81 osób. Jak pokazuje wykres 9, w okresie funkcjonowania Instytutu nie było tak dużej dysproporcji między liczbą zatrudnionych mężczyzn i kobiet. Wyjątek stanowiły lata 2002–2004, w których przewaga mężczyzn wynosiła ponad 12 punktów procentowych, oraz lata 2005 i 2006, w których z kolei przewaga kobiet wynosiła odpowiednio ponad 22 oraz ponad 26 punktów procentowych.

Wykres 9. Liczba kobiet i mężczyzn zatrudnionych w Instytucie Pedagogiki w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w latach 1991–2006

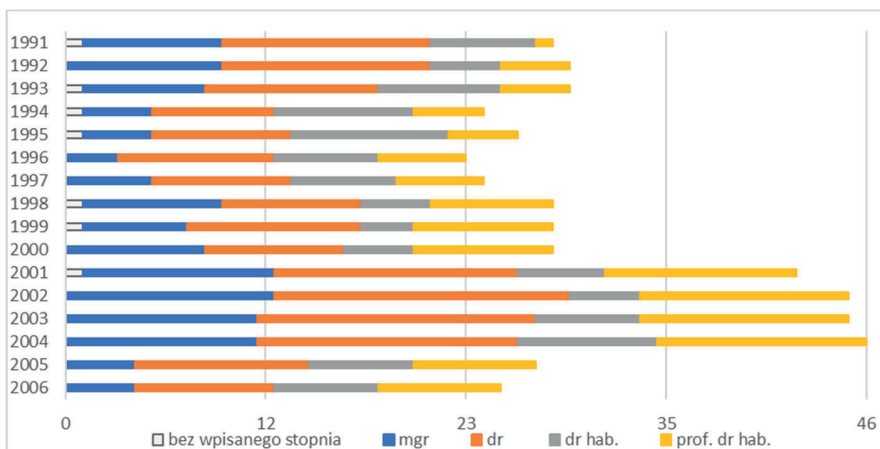
Źródło: jak w wykresie 1.

Analiza danych prezentowanych na wykresach 10 i 11 pozwala natomiast wnioskować o różnicach w zatrudnieniu kobiet i mężczyzn z poszczególnymi stopniami i tytułami.

Wykres 10. Liczba kobiet z poszczególnymi stopniami/tytułami w okresie funkcjonowania Instytutu Pedagogiki w latach 1991–2006

Źródło: jak w wykresie 1.

Wykres 11. Liczba mężczyzn z poszczególnymi stopniami/tytułami w okresie funkcjonowania Instytutu Pedagogiki w latach 1991–2006

Źródło: jak w wykresie 1.

Na pierwszy rzut oka widoczna jest zdecydowanie większa liczba kobiet ze stopniem zawodowym magistra. W pierwszych trzech latach funkcjonowania Instytutu Pedagogiki na jednego mężczyznę magistra przypadały ponad dwie kobiety z tym stopniem zawodowym. Dysproporcja pogłębiła się w kolejnych dwóch latach, w których stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet ze stopniem magistra wynosił 1 : 4,5 oraz 1 : 5. Do roku 2000 kobiet ze stopniem magistra było wciąż dwa razy lub ponad dwa razy więcej niż mężczyzn. Sytuacja zmieniła się w kolejnych czterech latach, by pod koniec analizowanego okresu powrócić do czterokrotnej przewagi kobiet.

Jeśli chodzi o osoby legitymujące się stopniem naukowym doktora, to sytuacja wyglądała nieco inaczej. W roku 1991 liczba mężczyzn ze stopniem doktora była 2,4 raza większa od liczby kobiet. Do roku 1995 stopniowo jednak spadała liczba doktorów, a wzrastała liczba doktorek. Kolejne lata to utrzymywanie się liczby doktorek na poziomie 9–12, a doktorów – na poziomie 8–10. W roku 2001 te liczby się wyrównały, a potem liczba doktorek stopniowo wzrastała, by w 2006 roku osiągnąć 21. Natomiast liczba doktorów wzrosła w 2002, a potem stopniowo spadała, by zanotować poziom ośmiu w roku 2006.

Analizowany okres to także czas zdecydowanego wzrostu awansów naukowych ze stopnia magistra na stopień doktora. W przypadku kobiet można wskazać 17 takich karier. Jeśli chodzi o okres zatrudnienia w Instytucie przed osiągnięciem stopnia doktora, to wynosił on od roku do dziewięciu lat (mediana pięć lat). W tym okresie cztery kobiety ze stopniem doktora osiągniętym w okresie funkcjonowania Instytutu Pedagogiki i Psychologii kontynuowały pracę. Zatrudniono również siedem „nowych” doktorek, czyli takich, które nie pracowały na toruńskiej pedagogice przed osiągnięciem stopnia doktora.

Dla porównania w przypadku mężczyzn można wskazać osiem karier, w których w okresie funkcjonowania Instytutu Pedagogiki nastąpił awans naukowy ze stopnia zawodowego magistra na stopień naukowy doktora. Okres zatrudnienia w Instytucie przed osiągnięciem stopnia doktora wynosił tak jak w przypadku kobiet od roku do dziewięciu lat (mediana sześć lat). Warto jednak dodać, że 12 mężczyzn ze stopniem doktora pracowało w Instytucie od początku jego funkcjonowania.

Zatrudniono również 11 „nowych” doktorów, czyli takich, którzy nie pracowali w Instytucie Pedagogiki przed osiągnięciem stopnia doktora.

Przez cały analizowany w tym artykule okres liczba mężczyzn zatrudnionych w Instytucie ze stopniem doktora habilitowanego była większa od liczby kobiet. Do roku 2004 były to wartości kilkakrotnie przewyższające liczbę habilitowanych pracowniczek – od ośmiokrotnie w roku 1994 do niewielkiej różnicy w latach 2005–2006 (sześciu mężczyzn, pięć kobiet). Generalnie warto zauważyć, że początek lat 90. to wciąż pojedyncze naukowczynie z habilitacją. W roku 1991 w Instytucie Pedagogiki nie pracowała ani jedna kobieta ze stopniem doktor habilitowanej. W roku 1992 została zatrudniona dr hab. Eugenia Anna Wesołowska, w 1995 – dr hab. Elżbieta Putkiewicz, w 1999 dr hab. Anna Brzezińska, a w 2000 dr hab. Ewa Przybylska i dr hab. Władysława Szulakiewicz. W analizowanym okresie można odnotować cztery awanse naukowe ze stopnia doktora na stopień doktor habilitowanej odnoszące się do pracowniczek, które przed osiągnięciem habilitacji pracowały w Instytucie. Są to: dr hab. Hanna Kostyło, dr hab. Wiesława Limont, dr hab. Beata Przyborowska oraz dr hab. Maria Marta Urlińska. W przypadku mężczyzn jest to natomiast 10 karier wiążących się z osiągnięciem stopnia doktora habilitowanego z poprzedzającym okresem zatrudnienia 2–11 lat (mediana – pięć lat).

Pierwszą profesorką pracującą w Instytucie Pedagogiki i w ogóle na toruńskiej pedagogice od początku jej funkcjonowania była prof. dr hab. E. A. Wesołowska. Składy osobowe UMK odnotowują jej tytuł profesorski od 1996 roku. Oprócz niej w 1999 awansowała prof. dr hab. W. Limont, a w 2001 roku prof. dr hab. A. Brzezińska. Żadna z tych kobiet nie była jednak zatrudniona w Instytucie przez cały okres jego funkcjonowania. Najdłużej pracowała prof. E. A. Wesołowska.

O ile w okresie funkcjonowania Instytutu Pedagogiki można mówić tylko o trzech awansach naukowych związanych z uzyskaniem tytułu naukowego profesorki, o tyle w przypadku mężczyzn analizy wykazały sześć karier, w których awans naukowy łączył się z wcześniejszym zatrudnieniem ze stopniem doktora habilitowanego. Oprócz tego jednak można jeszcze wskazać dziewięciu mężczyzn zatrudnionych już z tytułem profesora.

Reasumując, analizy zatrudnienia mężczyzn i kobiet, również z podziałem na osoby z poszczególnymi stopniami i tytułami, oraz analizy dynamiki karier naukowych wskazują, że cechą charakterystyczną tego okresu były: dominacja kobiet z najniższym stopniem, tak jak w poprzednim okresie, ale w odróżnieniu od wcześniejszego okresu zdecydowanie wzrosła liczba kobiet ze stopniem doktora oraz zwiększyła się dynamika awansowania naukowego zatrudnionych kobiet. Niemniej porównanie z dynamiką awansowania naukowego mężczyzn pokazuje, że kobiety w znacznie większej liczbie w porównaniu do mężczyzn osiągały stopień doktora. W przypadku stopnia doktora habilitowanego i tytułu profesorskiego zauważalna jest zdecydowana dominacja mężczyzn.

Podsumowanie, dyskusja i wnioski

Lata po drugiej wojnie światowej to czas dużych wyzwań dla funkcjonowania uczelni w całej Polsce, również dla Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Do 1949 roku główne działania na UMK koncentrowały się na sprawach organizacyjnych, naukowych i dydaktycznych. Następny okres, 1949–1956, należał do najtrudniejszych. Wiązał się on z wprowadzaniem socjalistycznej polityki naukowej opartej na modelu radzieckim. Uniwersytety nie miały już wolności, a zatrudnianie kadry poddawane było politycznej kontroli. Niektóre kierunki były też zamykane. Sytuacja zaczęła zmieniać się w latach 1957–1965, kiedy to przywrócono odsuniętych pracowników, zwiększyła się samorządność uczelni i wzrosła liczba nowych pracowników naukowych. W dalszych latach, do 1976 roku, następował rozwój uczelni, zwłaszcza w obszarze badań naukowych. Kolejny etap (1977–1989) wiązał się z cenzurą (szczególnie dotyczącą lat 1980–1982). Co było istotne w tym czasie, po kryzysie związanym ze stanem wojennym zaczęły pojawiać się nowe kierunki, polepszyła się infrastruktura uczelni i zdecydowanie zwiększyła liczba pracowników naukowych (zwłaszcza z doktoratem i habilitacją). Transformacja ustrojowa (1989) sprawiła, że duże zmiany nastąpiły zwłaszcza w obrębie funkcjonowania uczelni i jej finansowania. Zaczęły pojawiać się nowe możliwości zdobywania środków na badania czy wprowadzania inicjatyw. Otwierano nowe kierunki

studiów i w ślad za tym zwiększała się liczba osób studiujących. Uczelnie postawiła też na rozwój kadry naukowej (Bełkot 1999).

Te uwarunkowania polityczne, społeczne oraz ekonomiczne miały też wpływ na rozwój na UMK dyscypliny i kierunku, jakim jest pedagogika. Podjęte w tym tekście analizy skoncentrowane na zatrudnianiu kobiet w porównaniu do mężczyzn, a także awansowaniu naukowym kobiet w porównaniu do mężczyzn na toruńskiej pedagogice w latach 1945–2006 pozwoliły sformułować wiele wniosków. W początkowym okresie (1945–1976) w przeważającej liczbie zatrudnieni byli na toruńskiej pedagogice mężczyźni. Kolejne lata (1977–1990) to wzrost ogólnej liczby pracowników i pracowniczek. Co więcej, od 1983 roku kobiet zatrudnionych w Instytucie Pedagogiki i Psychologii było więcej niż mężczyzn (z wyjątkiem jednego roku). W tym czasie też wyraźnie można było zauważyć przeważającą liczbę kobiet ze stopniem magistra w porównaniu z mężczyznami. Inaczej to wyglądało w przypadku stopnia doktora. Mimo że doktorek było coraz więcej, to – biorąc pod uwagę liczbę wszystkich pracowniczek – ich liczba pozostawała mniejsza niż w przypadku mężczyzn. Poza tym żadna kobieta nie otrzymała tytułu profesora, a przez cztery lata nie było zatrudnionej żadnej doktorki habilitowanej (później pojawiły się dwie). W trzecim analizowanym okresie, tj. w latach 1991–2006 liczba zatrudnionych kobiet i mężczyzn była zbliżona, delikatną przewagę pracowniczek Instytutu Pedagogiki odnotowano jedynie w latach 2005 i 2006, pracowników zaś w latach 2002–2004. Czas ten cechowała zdecydowana przewaga kobiet ze stopniem doktora i mężczyzn ze stopniem doktora habilitowanego oraz tytułem profesorskim.

Przedstawione w tym artykule analizy pokazują, w jaki sposób zmieniała się pod względem liczebności sytuacja dotycząca zatrudnienia i awansów naukowych kobiet zatrudnionych na toruńskiej pedagogice (w stosunku do zatrudnienia i awansów mężczyzn). Analizowany okres obejmujący lata 1945–2006, czyli od momentu powstania Katedry Pedagogiki do końca funkcjonowania Instytutu Pedagogiki, pozwala na charakterystykę według dwóch zasadniczych kryteriów: obecności akademik w strukturze zatrudnienia na toruńskiej pedagogice oraz wyraźnie dostrzegalnego zjawiska szklanego sufitu w zakresie awansu naukowego. Do roku 1973 zatrudnienia kobiet miały charakter raczej

krótkotrwały i co do zasady nie wiązały się z awansami naukowymi. Od roku 1973 do 1982 stopniowo zwiększała się liczba zatrudnianych kobiet, ale w strukturze zatrudnienia wciąż wyraźnie dominowali mężczyźni. W okresie tym odnotowujemy tylko pojedyncze kobiece kariery naukowe. Przede wszystkim czas ten wiąże się z pionierką – Marią Lipowską. Jej kariera naukowa to droga od studentki do doktorki habilitowanej. Niestety, praca Marii Lipowskiej nie zakończyła się osiągnięciem tytułu profesorki, co mogło być spowodowane różnymi czynnikami, m.in. specyfiką społeczno-ekonomiczną powojennych realiów, znacznym w tamtym okresie obciążeniem dydaktycznym, sytuacją rodzinną oraz zdrowotną. Drugą kobietą ze stopniem doktora habilitowanego w tym okresie była Elżbieta Zawacka. Doświadcziała ona dyskryminacji politycznej, a jej starania o charakterze organizacyjno-administracyjnym i naukowym nie zaowocowały ani stanowiskiem kierowniczym w strukturach Uczelni, ani awansem naukowym (profesurą). Od roku 1983, choć można zaobserwować wyraźne odwrócenie tendencji (znaczący przyrost liczby zatrudnionych kobiet w stosunku do liczby mężczyzn), jest to jednak okres, w którym wyraźnie widać opisywane w części teoretycznej niniejszego tekstu zjawisko szklanego sufitu. Mimo że w pewnym momencie kobiety liczebnie przeważały, to próżno szukać wśród nich profesorek – były to głównie kobiety z tytułem zawodowym magistra, które nigdy potem nie awansowały. Dopiero później zaczęło przybywać kobiet ze stopniem doktora, chociaż liczba karier pracowników zatrudnionych w Instytucie Pedagogiki i Psychologii, którzy w trakcie swojej pracy osiągnęli stopień doktora, była w przypadku mężczyzn dwukrotnie większa aniżeli w przypadku kobiet. Na poziomie habilitacji i profesury dysproporcje te były daleko większe i tendencja ta utrzymała się aż do końca opisywanego okresu, czyli do roku 2006.

Przedstawione wyniki ujawniły nierówności płciowe w obszarze zatrudniania kobiet i mężczyzn, a także nierówności dotyczące ich awansów naukowych. Mniej kobiet naukowczyń w porównaniu z mężczyznami naukowcami zdobywa kolejne stopnie czy tytuły naukowe. Kobietom trudniej jest osiągać wyższe szczeble kariery, a jeśli już awansują, to trwa to dłużej niż u mężczyzn. Wyniki te potwierdzają teorię i są zbieżne z innymi badaniami naukowymi na ten temat. Kobiety

wpisuje się w określone, uważane za tradycyjne role społeczne, niewątpliwie związane z płcią. Praca, obowiązki, macierzyństwo sprawiają, że rozwój zawodowy kobiet (ich sukces) odkładany jest w czasie. Trudniej też im może przychodzi pokonywanie barier obiektywnych, jak i subiektywnych (psychicznych i emocjonalnych). Te dostrzeżone zaszczości widoczne są również teraz. Jednak niezmiennie przyczyn opisywanego stanu rzeczy należy upatrywać również w zjawiskach diagnozowanych i naukowo opisywanych dopiero później. Mowa tu o szklanym suficie – trudnej do pokonania barierze utrudniającej awans kobietom (ale też osobom reprezentującym mniejszości etniczne, religijne i seksualne), zbudowanej na utrwalanych latami przekonaniach, uprzedzeniach i społecznych normach, które nie ominęły środowisk akademickich. Wspomnijmy jeszcze zjawisko „lepkiej podłogi”, do której latami przypiepane są kobiety na swoich stanowiskach, właściwie bez możliwości awansu, który tradycyjnie przypisywany jest mężczyznom. I wreszcie zjawisko niewidzialnej pracy, a więc takiej, która jest konieczna dla funkcjonowania instytucji, ale niedostrzegana i niewynagradzana. W Akademii po cichu wciąż wykonują ją kobiety, co oddala je od prowadzenia prac naukowych i awansowych, a w połączeniu z obowiązkami rodzinnymi i macierzyńskimi czasami je uniemożliwia.

Jak zatem widać, zmienia się świat, jednak realia pracy na uczelniach nadal wymagają reform i jeszcze większego namysłu, jak doprowadzić do urzeczywistnienia równości między osobami zajmującymi się zawodowo NAUKĄ.

Bibliografia:

Materiały źródłowe:

Baza Wiedzy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. <https://omega.umk.pl/index.seam> (dostęp: 12.12.2024).

Duczkowska-Moraczewska, H., Kalemka, S. *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–2004: materiały do biografii / oprac. H. Duczkowska-Moraczewska [et al.]; koncepcja i red. S. Kalemka*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2006.

Kalemka, S. red. *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1984: materiały do biografii*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1987. <https://kpbc.umk.pl/publication/16534> (dostęp: 11.03.2025).

Kalemka, S. red. *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994: materiały do biografii*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1995. <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/16535/edition/25661/content> (dostęp: 11.03.2025).

Marek, E. 2004. „Wkład profesora Ryszarda Więckowskiego w rozwój polskiej pedagogiki wczesnoszkolnej”. *Nauczyciel i Szkoła* 3–4(24–25): 357–372.

Nauka Polska. https://nauka-polska.pl/#/home/search?_k=5dk8qe (dostęp: 11.12.2024).

Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994: materiały do biografii. <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/16535/edition/25661> (dostęp: 12.12.2024).

Skład osobowy UMK: 1977, 1979, 1985, 1989, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2003, 2006. <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/185662/edition/187765#structure> (dostęp: 12.12.2024).

Skład osobowy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w roku akademickim: 1948/1949, 1949/1950, 1950/1951, 1953/1954, 1954/1955, 1956/1957, 1957/1958, 1958/1959, 1959/1960, 1960/1961, 1961/1962, 1962/1963, 1963/1964, 1965/1966, 1966/1967, 1968/1969, 1970/1971, 1972/1973, 1974/1975, 1981/1982. <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/185662/edition/187765#structure> (dostęp: 12.12.2024).

Spis wykładów na rok akademicki: 1957/1958, 1958/1959, 1959/1960, 1961/1962, 1962/1963, 1963/1964, 1964/1965, 1966/1967, 1967/1968. <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/185662/edition/187765#structure> (dostęp: 12.12.2024).

Wieczorek, B. „Feliks Korniszewski (1905–1986) – kierownik Działu Dokumentacji Naukowej Instytutu Pedagogiki”. W: *Bibliotekarze bibliotek specjalnych*, red. M. Lenartowicz, 114–119. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2007.

Wykaz przewodów doktorskich z zakresu pedagogiki i psychologii na UMK w Toruniu (1945–30.09.2019). <https://www.pedagogika.umk.pl/panel/wp-content/uploads/historyczne-doktoraty-z-pedagogiki.pdf> (dostęp: 10.12.2024).

Opracowania:

Bednarowska, Z. 2015. „Desk research – wykorzystanie potencjału danych zastanych w prowadzeniu badań marketingowych i społecznych”. *Marketing i Rynek* 7: 18–26.

Bełkot, J. 1999. *Historia Uniwersytetu*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika. <https://www.umk.pl/uczelnia/historia/> (dostęp: 13.06.2025).

Bełkot, J., Nemere-Czachowska, K. oprac. *Uniwersytet Mikołaja Kopernika: informator*. Wyd. 2. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1999.

Bełkot, J. red. *Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1966–1980 T. 1*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1992.

Bełkot, J. red. *Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1966–1980 T. 2*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1992.

Dadej, I. *Habilitacja – bariera czy kariera? Porządek płci w polskiej kulturze akademickiej pierwszej połowy XX wieku*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, 2022.

Derra, A. 2016. „Przemilczane i zapomniane. O zjawisku Matyldy czyli systemowym umniejszaniu roli kobiet w nauce”. *Ethos* 1(113): 203–220. <https://doi.org/10.24917/20811861.22.32>.

Dziedziczak-Foltyn, A. 2010. „Równość płci w szkolnictwie wyższym i nauce – teoria i praktyka”. *Przegląd Socjologiczny* 59(3): 87–107.

Encyklopedia PWN. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/docent;3893354.html> (dostęp: 29.03.2025).

Falkowska, J., Grabowska-Pieńkosz, D. *Historia wychowania na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu*. Toruń: Fundacja Societas et Ius, 2018.

Falkowska, J., Grabowska-Pieńkosz, D., Wałęga, A. oprac. *Historia Instytutu. Historia toruńskiej pedagogiki na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu*. <https://www.pedagogika.umk.pl/instytut/historia-instytutu/> (dostęp: 5.03.2025).

- Galon, R., Baranowski, H. *Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1956–1965/ [kom. red. przewodn. R. Galon et al.]*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1965.
- Galon, R. red. *Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1945–1955*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957.
- Kolbuszewska, J. 2018. „Wskrzeszenie państwa polskiego a równouprawnienie kobiet w nauce”. *Sensus Historiae* 30(1): 119–134.
- Kolbuszewska, J. *Kobiety w drodze na Olimp... Akademicki awans polskich historyczek (od schyłku XIX wieku po rok 1989)*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020.
- Kopciewicz, L. (z zespołem badawczym). 2011. „Kobiety w akademickiej pedagogice – negocjowanie znaczeń profesjonalizmu i gender”. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* 3(55): 55–68.
- Krause, E. *Kariera naukowa a macierzyństwo. Sytuacja naukowczyń w Polsce*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, 2023.
- Kwiek, M. 2022. „Mężczyźni i kobiety w nauce: różnice na przykładzie badań prowadzonych indywidualnie”. *Sensus Historiae* 46(1): 129–156.
- Makowska, M. red. *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studentów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2013.
- Młodożeniec, M., Knapieńska, A. 2013. „Czy nauka wciąż ma męską płęć? Udział kobiet w nauce”. *Nauka* 2: 47–72.
- Nalaskowski, S., Szulakiewicz, W. *Pedagogika toruńska: od katedry do wydźwięku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009.
- Raport samooceny dla PKA*. https://www.pedagogika.umk.pl/panel/wp-content/uploads/Raport-samooceny-dla-PKA-Pedagogika-2019.pdf#new_tab (dostęp: 11.03.2025).
- Rubacha, K. *Metodologia badań nad edukacją*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Grupa Kapitałowa WSiP, 2008.
- Siemieńska, R. 2001. „Kariery akademickie i ich kontekst – porównania międzygeneracyjne”. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe* 1(17): 42–61.
- Sulik, M. *Kobiety w nauce. Podmiotowe i społeczno-kulturowe uwarunkowania*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- Zawacka, E. „Życiorys napisany przez Elżbietę Zawacką”. W: *Elżbieta Zawacka 1909–2009*, red. A. Frąckowiak, R. Góralska, J. Półturzycki,

H. Solarczyk-Szwec, W. Wojdyło, 17–20. Radom: Wydawnictwo Naukowe ITE, 2009.

Zaworska-Nikoniuk, D. 2019. „Kariery akademickie kobiet – uwikłania i inspiracje”. *Rocznik Pedagogiczny* 42(2019): 85–105. <https://doi.org/10.2478/rp-2019-0006>.